Rovstekeln *Oxybelus latidens* (Hymenoptera, Crabronidae) ny för Sverige

NIKLAS JOHANSSON

Johansson, N.: Rovstekeln *Oxybelus latidens* (Hymenoptera, Crabronidae) ny för Sverige. [**The crabronid wasp *Oxybelus latidens* (Hymenoptera, Crabronidae) new to Sweden**.] – Entomologisk Tidskrift 133(1-2): 59-64. Uppsala, Sweden 2012. ISSN 0013-886x.

During the summer of 2011 a small population of the crabronid wasp *Oxybelus latidens* Gerstaecker 1867 was discovered at Ravlunda skjutfält in the province of Skåne. This is the first time the species is being recorded from Sweden. *O. latidens* is considered to be very rare throughout most of its European distribution range, which includes Central and Eastern Europe. The Swedish habitat consists of a coastal military shooting range where tanks and grazing livestock have created a sandy landscape that holds several nationally endangered aculeate species. *O. latidens* was observed between June 30 and July 19 in an area with intense soil disturbance and some scattered pines. It seems unlikely that the population should be the result of recent immigration as the nearest known occurrence is some 300 km away. A more probable explanation is that the species has managed to linger on some northern outposts where it is a member of an exclusive thermophilous aculeate species-complex.

Niklas Johansson, Aspåsen Baskarp, 566 92 Habo. E-post: niklas.johansson@lansstyrelsen.se

Den 29 juni 2011 besökte jag under en kortare skåneresa Ravlunda skjutfält på Österlen (Fig. 1). Syftet var att försöka återfinna några av de anmärkningsvärda gaddsteklar som är kända från området. Vädret var till synes optimalt med 21 plusgrader, sol och svaga vindar. Ganska snart fastnade jag för ett mindre område som genom sin relativt rika blomning och bitvis kraftiga markstörning erbjöd en passande miljö för flera av de arter jag var på jakt efter (Fig. 2, 3). Jag spenderade cirka fyra timmar på platsen varvid flera av de arter som jag kommit dit för att eftersöka kunde beläggas. När jag samma kväll gjorde en översiktlig genomgång av det insamlade materialet från resan noterade jag en liten *Oxybelus*-art som genom sin färg, teckning och grova punktur avvek från de svenska arter jag sedan tidigare var bekant med. Den enda hanen identifierades med hjälp av tillgänglig litteratur (Jacobs 2007, Lomholt 1976, Dollfuss 1991) till *Oxybelus latidens* Gaerstaecker 1867 (Fig. 4). Helgen den 9-10 juli återvände jag till fyndplatsen för att få en mer detaljerad bild av artsamhället samt eventuellt kunna göra något ytterligare fynd av den lilla *Oxybelus*-arten. Vädergudarna visade sig återigen från sin bästa sida och temperaturen under en lätt molnbeströdd himmel låg på mellan 19-21 plusgrader. 14 timmars intensivt eftersök resulterade i att ytterligare en hane kunde håvas, denna gång ca 100 m från den ursprungliga fyndplatsen. Den 19 juli gjordes ett sista besök om sju timmar på övningsfältet under liknande väderförhållanden varvid en något sliten hona kunde beläggas i samma område som de båda hanarna tagits i.

Kännetecken och identifiering

Det värmekrävande rovstekelsläktet *Oxybelus* utgörs av relativt små (4-9-mm), kompakt byggda arter. De är oftast tecknade i svart med kon-

Figur 1. Södra Sverige med fyndlokalen för *Oxybelus latidens*.
Southern Sweden with the locality for *Oxybelus latidens*.

trasterande benvita eller gula teckningar. Bland släktets utmärkande drag märks tre bakåtriktade utskott på mellankroppen som utgörs av en centralt placerad propodeumtagg (*mucron*) samt två vinglika thoraxlameller (*squamae*). Av Europas drygt 20 arter har 7 påträffats i Norden. Förutom *Oxybelus latidens* också *O. argentatus, O. mandibularis, O. uniglumis, O. bipunctatus, O. lineatus* samt *O. trispinosus* (Paukkunen opublicerad checklista för Finland, Lomholt 1976). Av dessa är *O. lineatus* och *O. bipunctatus* aldrig påträffade i Sverige.

Artbestämningen av *O. latidens* baseras framför allt på att thoraxlamellernas inre del är flikaktigt uppböjd varigenom lamellen blir tydligt tvåspetsad sedd i profil. Propodeumtaggen är relativt kort, bred och tydligt smalast subapikalt. Den är vidare normalt urnupen apikalt varvid det bildas två separata spetsar eller lober (Fig. 5). Thorax och abdomen är förhållandevis tätt och grovt punkterade och tergiterna är något välvda. Den centrala kölen på clypeus har hos hanen en bula eller knöl strax innan framkanten vilket gör att denna blir s-formad betraktad i profil. Färgteckningen är typisk: tergiterna har parvisa gula-gulvita fläckar som understundom kan bilda band på den femte bakkroppsleden hos hanen. Praecostalplatta och tegulae är helt röd- rödorangefärgade vilket tillsammans med thoraxlamellens utformning är de viktigaste artkaraktärerna. Tibiae, tarser samt mandiblerna övervägande rödgula. Beträffande *O. latidens* har artens legitimitet ifrågasatts ett flertal gånger (t.ex. Faester 1949, Guichard 1993) och arten har i dessa fall ansetts vara en nordligare färgform

Figur 2. Habitat för *Oxybelus latidens*, Ravlunda skjutfält 2011.
Habitat for *Oxybelus latidens*, Ravlunda military shooting range 2011.

Figur 3. Habitat för *Oxybelus latidens*, Ravlunda skjutfält 2011.

Habitat for *Oxybelus latidens*, Ravlunda military shooting range 2011.

Figur 4. *Oxybelus latidens*, – a) hane, – b) hona.

Oxybelus latidens, – a) male, – b) female.

av den i medelhavsområdet förekommande *Oxybelus subspinosus* Klug, 1835. Vid särskiljande gentemot *O. subspinosus* har beskrivningen utgått ifrån benens färgning och små skillnader i propodeums skulptur (Faester 1949).

Utbredning, status och ekologi

Oxybelus latidens är i Norden endast känd genom enstaka äldre fynd från Danmark (Lomholt 1976), men arten saknar där aktuella populationer (Hans Thomsen Schmidt pers. medd.). I övriga Nordvästeuropa tycks observationer

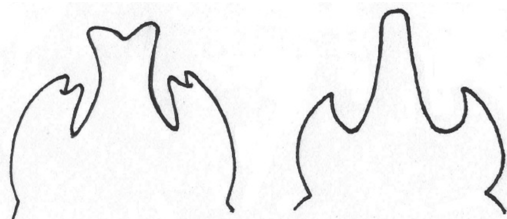
från modern tid saknas helt förutom ett isolerat fynd av en enstaka hane i trakten av Berlin 2008 (Schmid-Egger 2010). En notering från Norge (Anderson & Fjeldså 1984) är felaktig och avser *Oxybelus argentatus* (Ødegard m.fl. 2009, Lars-Ove Hansen pers. medd.). Arten har inte noterats i Finland (Paukkunen opubl. checklist ver. 5.2-2008). Utbredningen sträcker sig vidare via Österuropa, Turkiet och Centralasien ända till Mongoliet (Bitsch & Leclercq 1993, Blösch 2000).

Naturtypen på fyndplatsen vid Ravlunda, som påminner om den tyska fyndlokalen, utgörs av en kraftigt ytstörd sanddynsmiljö med glest spridda talldungar som ger lite lä på den annars öppna heden (Fig. 3). Den bitvis karga miljön präglas av betande kor, får och hästar och överallt finns körspår efter militära bandfordon som bitvis skapat stora blottade sandytor. Vegetationen utgörs mestadels av mager hed, dominerad av ljung *Calluna vulgaris* med inslag av gråfibbla *Pilosella officinarum* och rotfibbla *Hypochaeris radicata*. I områdets norra del finns dock ett betydande inslag av kalk i sanden vilket ger upphov till en blomrik, mjukt kuperad sandstäppsmiljö. Här, liksom fläckvis i

Tabell 1. Rödlistade gaddstekelarter enligt Gärdenfors (2010) som noterades av artikelförfattaren i samband med besök på Ravlunda skjutfält 2011. Artlistan ger en bild av det exklusiva artsamhälle som *Oxybelus latidens* är en del av.

Swedish Red-list Aculeate wasps according to the Swedish red-list (Gärdenfors 2010) observed by the author at the locality for *O. latidens* 2011. The species-list shows the constitution of the species-complex to which *Oxybelus latidens* is associated.

Art/Species	Svenskt namn/ Swedish name	Rödlista 2010/ Red-list 2010	30 juni/ 30 June	9-10 juli/ 9-10 July	19 juli/ 19 July
Andrena fulvago (Christ, 1791)	Fibblesandbi	NT	x		
Andrena humilis Imhoff, 1832	Slåttersandbi	EN	x		
Andrena bluethgeni Stöckhert, 1930	Dådresandbi	EN		x	
Andrena hattorfiana (Fabricius, 1775)	Väddsandbi	NT	x		
Panurgus calcaratus (Scopoli, 1763)	Småfibblebi	NT		x	x
Panurgus banksianus (Kirby, 1802)	Storfibblebi	VU	x	x	
Nomada fuscicornis Nylander, 1848	Mörkgökbi	EN		x	x
Nomada integra Brullé, 1832	Slåttergökbi	EN	x		
Epeolus marginatus Bischoff, 1930	Rödfiltbi	NT			x
Dasypoda hirtipes (Fabricius, 1793)	Praktbyxbi	NT	x	x	x
Colletes marginatus Smith, 1846	Harklöversidenbi	NT	x	x	x
Colletes fodiens (Geoffroy, 1785)	Hedblomstersidenbi	NT	x		x
Dufourea inermis (Nylander, 1848)	Klocksolbi	EN			x
Dufourea halictula Nylander, 1852	Monkesolbi	VU		x	
Lasioglossum tarsatum (Schenck,1868)	Dynsmalbi	NT		x	x
Lasioglossum lativentre (Schenck, 1853)	Alvarsmalbi	NT	x	x	x
Lasioglossum brevicorne (Schenck, 1868)	Stäppsmalbi	VU	x	x	x
Lasioglossum aeratum (Kirby, 1802)	Guldsmalbi	NT		x	x
Halictus leucaheneus Ebmer, 1972	Stäppbandbi	EN	x	x	x
Halictus confusus Smith, 1853	Kustbandbi	NT	x	x	x
Sphecodes reticulatus Thomson, 1870	Nätblodbi	NT	x	x	x
Sphecodes puncticeps Thomson, 1870	Punktblodbi	NT	x	x	x
Sphecodes longulus Hagens, 1882	Dvärgblodbi	DD		x	x
Melitta leporina (Panzer, 1799)	Lusernbi	NT	x	x	
Megachile leachella Curtis, 1828	Havstapetserarbi	NT	x	x	x
Bombus muscorum (Linnaeus, 1758)	Mosshumla	VU		x	
Nysson tridens Gerstaecker, 1867	Kölnackad gökrovstekel	NT		x	
Oxybelus argentatus Curtis, 1833	-	NT	x	x	x
Podalonia luffii Saunders, 1903	-	VU	x	x	
Bembix rostrata (Linnaeus, 1758)	Läppstekel	NT	x	x	x
Mimesa bicolor (Jurine, 1807)	-	NT		x	x
Pterocheilus phaleratus (Panzer, 1797)	Sandgeting	EN	x	x	x
Chrysis scutellaris Fabricius, 1794	Solguldstekel	EN	x	x	
Arachnospila wesmaeli (Thomson, 1870)	Flygsandsvägstekel	NT		x	x

Figur 5. Propodeumtagg (mucron) och thoraxlameller (squamae), dorsal vy: – a) *Oxybelus latidens* och *O. uniglumis* till höger.

Mucron and Squamae, dorsal view. *Oxybelus latidens* to the left and *O. uniglumis* to the right.

det övriga landskapet, domineras vegetationssamhället av backtimjan *Thymus serpyllum*, hedblomster *Helichrysum arenarium*, harklöver *Trifolium arvense* och borsttåtel *Corynephorus canescens*. Åkervädd *Knautia arvensis*, mindre blåklocka *Campanula rotundifolia* och trift *Armeria maritima* förekommer spritt.

Genom att *Oxybelus latidens* över hela sitt kända utbredningsområde tycks vara sällsynt saknas i stort sett ekologiska observationer. Det förefaller emellertid troligt att arten liksom en merpart av sina släktfränder är starkt värmeberoende och knuten till glest bevuxna områden med finare sandfraktioner. Vid Ravlunda noterades arten mellan 30 juni och 19 juli. Det kan dock vara värt att notera att den varma försommaren 2011 innebar att många gaddsteklar hade en något avvikande fenologi, varför flygtiden troligen ungefärligen omfattar juli under normalår. Blombesök observerades på monke *Jasione montana*. Bytet består troligen, liksom för de övriga arterna i släktet, av flugor. Habitatet på Ravlunda tycks, trots skjutfältets stora yta, vara begränsat och *O. latidens* kunde bara påvisas inom ett mindre område om ca 100 x100 m.

Att *Oxybelus latidens* skulle vara nyinvandrad förefaller osannolikt i ljuset av artens stora sällsynthet i Nordvästeuropa och det faktum att närmaste kända aktuella lokal ligger ca 300 km söderut fågelvägen. En teori som ligger närmare till hands är att arten dröjt sig kvar på några nordliga utposter bestående av biologiskt högklassiga dynsandslokaler med en i övrigt exklusiv sandmarksfauna. Arten är småväxt och uppträder att döma av de Nordeuropeiska fynden fåtaligt och mycket lokalt, vilket kan ha bidragit till att den tidigare undgått upptäckt. De gaddstekelarter som noterades på Ravlundafältet i samband med de tre besöken (Tabell 1) och observationer från Tyskland indikerar att *O. latidens* utgör en del av ett ytterst exklusivt ekosystem knutet till starkt ytstörda och blomrika sandmarker i klimatologiskt gynnsamma områden. Å andra sidan är Skåne ett landskap som under 1800-talet och början av 1900-talet var välfrekventerat av kompetenta fältentomologer med steklar som specialitet. Under denna tid täckte också det landskap vi idag ser resterna av kring Ravlunda större arealer varför man kan anta att *Oxybelus latidens* torde haft en större, och därmed lättare påvisbar population i området. Man kan alltså inte helt utesluta att arten i så fall snarare är en del av den våg av nya gaddstekelarter som under de senaste decennierna berikat den sydsvenska faunan.

Avslutningsvis kan man konstatera att Ravlunda skjutfält idag utgör en i mångt och mycket unik naturmiljö med få, om ens någon, motsvarighet i landet. Trots att området är relativt välbesökt av stekelintresserade gör dess storlek och komplexitet att mycket säkerligen återstår att finna, vilket inte minst detta fynd tydligt visar. Samtidigt belyses återigen den enorma naturvårdspotential som de militära skjutfälten och deras något okonventionella skötsel har. Med kunskap om regionens nyckelroll för bevarandet av insekter knutna till stäppartade torrängar och sanddyner vore det ytterst värdefullt om en skötselplan för området kunde utarbetas för att säkra och förstärka de befintliga naturvärdena kring Ravlunda och Vitemölla.

Tack

Tack till Dr Christian Schmid-Egger, Berlin som bekräftade bestämningen av *Oxybelus latidens*. Hans Thomsen Schmidt, Holstebro och Lars-Ove Hansen, Oslo tackas för delgiven information om artens status i deras respektive hemländer. Tack också till Andreas Malmqvist som stod för trevligt fältsällskap och logi under de två första Skånesejourerna. Gunnar Hallin, Andreas Malmqvist och Sven Hellqvist gav värdefulla synpunkter på manus.

Litteratur

Andersen, T. & Fjeldså, A. 1984. Sommerfugler (Lepidoptera) i åpent kystlandskap på Sandöy Hvasser og sydenden av Tjöme, Tjöme kommune, Vestfold. – Miljöverndepartementet rapport T - 576.

Bitsch, J. & Leclercq, J. 1993. Hymenopteres Sphecidae d'Europe occidentale, Vol. 1. – Generalites – Crabroninae. Faune de France 79: 1-325.

Blösch, M. 2000. Die Grabwespen Deutschlands. Lebensweise, Verhalten, Verbreitung. – Die Tierwelt Deutschlands, 71. Teil. Goecke & Evers, Keltern: 267-268.

Dollfuss, H. 1991. Bestimmungsschlüssel der grabwespen Nord- und Zentraleuropas. – Stapfia 24: 1-247.

Faester, K. 1949. Westeuropäische Spheciden, 1. *Oxybelus* Latr. – Univ. Zool. Copenhagen: 1-46.

Guichard, K.M. 1993. European *Oxybelus* with a note on *Oxybelus dusmeti* Perez, 1966 (Hymenoptera, Sphecidae). – Entomofauna, bd 14:33: 529-536.

Gärdenfors, U. (red.). 2010. Rödlistade arter i Sverige 2010. – ArtDatabanken, SLU, Uppsala.

Jacobs, H-J. 2007. Die Grabwespen Deutschlands. Bestimmungsschlüssel. – Tierwelt Deutschlands 79. Keltern Verlag Goecke & Evers.

Lomholt, O. 1976. The Sphecidae (Hymenoptera) of Fennoscandia and Denmark. – Fauna Entomologica Scandinavica 4.

Schmid-Egger, C. 2010. Bemerkenswerte Wiederfunde Deutscher Weg- und Grabwespen (Hymenoptera Pompilidae, Crabronidae). – Ampulex 1: 41-45.

Ødegard, F., Sverdrup-Thygeson, A., Hansen, L-O., Hanssen, O. & Öberg, S. 2009. Kartleggning av invertebrater i fem hotspot-habitattyper. Nye norske arter og rödlistearter 2004-2008. – NINA Rapport 500.

Prenumeration på Entomologisk Tidskrift 2012

De flesta prenumeranter har när detta häfte kommer ut betalat sin prenumeration för 2012. Det är dock (som vanligt) uppenbart att inte så få har glömt bort. Alla som prenumererade i fjol får dock detta häfte, vilket gör att vi har möjlighet att påminna om inbetalning av årets prenumeration här. Gör det så snart som möjligt så kan vi spara arbete och porto genom att minimera antalet påminnelsebrev att sända ut inför nästa nummer.

Avgiften för 2012 är 350 kr (inom Sverige) och den betalas på plusgiro 6 60 47-2. Mer information om prenumerationspriser, konton etc finns på frampärmens insida. Glöm inte att se till att avsändare finns på inbetalningarna.

Vi kan utlova mycket trevlig läsning också under detta år. Även om vi inte har något extranummer att bjuda på kommer det bli många sidor eftersom det finns mycket manus på gång. Tyvärr beror det delvis på en viss eftersläpning i redaktionsarbetet som blivit p.g.a. det extra jobb de två extranumren 2010 och 2011 inneburit.

Kassören & distributören

Rättelse

I berättelsen från SEFmötet, sid 165-166 i nummer 3 av ET för 2011 kan man läsa om "skalgrusbankarna runt Kurödflugor och herbivora skalbaggar", vilket har fått en del läsare att undra. Det är inte fråga om en ny insektsgrupp och inte ens någon långsökt västsvensk ordvits utan ett rent tryckfel. Två rader har fallit bakom en av bilderna och det borde ha stått:

"Här finns till exempel skalgrusbankarna runt Kuröd-Bräcke-Samneröd som är en riktig hotspot för torrängsarter såsom fjärilar, gaddsteklar, blomflugor och herbivora skalbaggar."

Redaktören